

duje »Rječnik hrvatskosrpskog književnog jezika«. Ni u kom slučaju ne smije se dogoditi ono što se dogodilo u studenom 1964. u Beogradu na savjetovanju koje je sazvaio Savezni zavod za školska i prosvjetna pitanja o nastavi jezika i književnosti na kome je referat držao prof. J. Vuković iz Sarajeva, koreferat prof. P. Ivić iz Novog Sada. Prisutan je bio prof. akademik M. Stevanović iz Beograda i prof. R. Aleksić iz Beograda, a iz Zagreba nije sa Sveučilišta bio nitko pozvan iako je i tamo profesora koji su proveli u srednjoj školi i do dvadeset godina i pisci su srednjoškolskih gramatika i pravopisa. Takvi se propusti i omaške ne bi smjeli događati, jer djeluju razorno.

PROBLEM NORME U KNJIŽEVNOM JEZIKU

Radoslav Katičić

Izlaganje Milke Ivić tiče se važnoga pitanja oko kojega se u posljednje vrijeme kreću zanimljive rasprave. U svojim razmatranjima ona polazi od čvrstih i dobro obrazloženih metodskih pretpostavaka i u razmatranje problema književnoga jezika¹ i njegova normiranja unosi najnovije spoznaje jezične znanosti.² Iz njezinoga referata izbija duh koji je u raspravama o književnom jeziku dugo nedostajao i još uvijek zna nedostajati. To omogućuje da se razgovor povede na sasvim novoj razini. Ta razina, naravno, stavlja nam i nove obaveze i zato taj referat otvara više pitanja nego što ih rješava. To je, među ostalim, i zbog toga što se mnogi problemi više nabacuju nego razrađuju, pa nije uvijek jasno kako referentica neke stvari u pojedinostima zamišlja, a prema različitim interpretacijama zauzet će se i različiti stavovi.

Bit će najkorisnije da se na početku istakne sve što se u referatu, po mišljenju koreferentovu, može kao zajednički stav bez rezerve prihvatiti. To je u prvom redu činjenica, a nju je referentica s mnogo intimnoga angažmana imperativno istakla, da je razvoj u posljednjem stoljeću doveo do pune afirmacije našega standardnog jezika i da je on u svojim objektivno uvjetovanim varijantama danas postao priznatim i rasprostranjenim sredstvom ujednačenoga sporazumijevanja u urbanim sredinama koje se po svojim bitnim obilježjima nalaze na razini suvremenoga svjetskog razvoja. O toj činjenici nesumnjivo treba povesti računa kako se to u referatu zahtijeva.

¹ Izraze »književni jezik« i »standardni jezik« upotrebljavam naizmjenice i u posve istom značenju. Prvi je ustaljen tradicijom, a drugi bolje opisuje sadržaj pojma.

² Usp. Božidar Finka, O suvremenom pristupu jezičnoj znanosti, *Jezik*, XI, 72–75. Bibliografske bilješke uz ovaj referat ne idu za tim da iscrpno nabroje sve što se kod nas o pojedinim pitanjima pisalo. Svrha im je da najnovijom lako pristupačnom literaturom upotpune bibliografske podatke dane u referatu. U citiranim radovima naći će zainteresirani čitalac putokaze do daljnje literature.

U razgovoru o književnom jeziku i pri zacrtavanju »jezične politike« treba također voditi računa, kako to bez rezerve čini referentica, o varijantama hrvatskosrpskoga književnog jezika koje su nastale kao posljedica uvođenja novoštokavske standardne norme na kulturno, nacionalno i dijalekatski izrazito izdiferenciranom području. Te varijante, u tom se s referenticom treba složiti, ne samo da postoje nego je odista i potrebno da postoje nećemo li nesmotreno zanemariti sve one mnogostruke činioce kojih su te varijante posljedica i izraz. Svoj književni jezik moramo njegovati u njegovim varijantama i na njih ne treba gledati kao na ostatke prošlosti koje što prije i što potpunije treba ukloniti. Takva bi težnja za ujednačenošću, dalekom našem stvarnom položaju, mogla samo ugroziti pravo jedinstvo koje smo u ustrajnom nastojanju ostvarili i još dalje ostvarujemo.³

Da bi se o normiranju književnoga jezika moglo plodno raspravljati, potrebno je da se potanko ispita i opiše kako se sadašnje norme ostvaruju na području pojedinih varijanata. Tu treba uzeti u obzir reprezentativni prosjek, a ne individualno stvaralaštvo, treba fiksirati stvarno stanje jer bez toga su razgovori o normi lišeni nužne podloge. Moramo znati koliko se sadašnja norma u pojedinim sredinama koje se književnim jezikom intenzivno služe doista poštuje i gdje se od nje u pismenom i usmenom izražavanju odstupa. Utvrđivanje tih činjenica nije još, dakako, po sebi promjena norme, nego podatak koji pomaže pri ocjeni da li je mijenjati normu potrebno i poželjno.⁴ Tu nas očekuje velik posao i radost novih spoznaja.

Pri normiranju standardnoga jezika, i tu se s referenticom potpuno slažemo, nije danas više mjerodavan dijalekat koji je književnome jeziku poslužio kao podloga, nego mogućnosti ujednačenoga sporazumijevanja o svim predmetima koji zaokupljuju čovjeka u suvremenom svijetu. Pri tome treba voditi računa i o ujednačenosti standardnoga jezika u vremenu, pa uvijek treba čuvati, koliko je to moguće, zatečene norme kako se ne bi nepotrebno otežavalo vadenje obavijesti pohranjene u starijim tekstovima.⁵

Pošto je istaknuto u čemu nam se referat Milke Ivić čini bez rezerve prihvatljivim, a to je uglavnom sve ono što je u referatu bitno, moramo se osvrnuti na stavove koji nisu dosta jasno izneseni, pa su nam o njima potrebna dodatna obavještenja. Svoje slaganje u tim slučajevima moramo kvalificirati jer se ono odnosi samo na jednu moguću interpretaciju referentičnih shvaćanja. U većini se slučajeva vjerojatno radi samo o mogućim nesporazumima koje će daljnja raspravljanja ukloniti.

³ Usp. Ljudevit Jonke, Specifičnosti u normiranju hrvatskosrpskog književnog jezika, Jezik, XII, 1-6; Postanak novijega književnoga jezika u Hrvata i Srba, Jezik, XII, 101-110.

⁴ Usp. Božidar Finka, O usklađivanju jezične norme s jezičnom prirodom, Jezik XII, 129-137. (Spomenuti je članak pročitao na Kongresu kao koreferat. Ur.)

⁵ Usp. Radoslav Katičić, O jezičnom razvoju, Jezik, XII, 33-41; Nekoliko primjera uz članak »O jezičnom razvoju«, Jezik, XII, 78-86.

Čini nam se prvo da varijante nisu samo dvije, tj. istočna (pretežno srpska) i zapadna (pretežno hrvatska), nego svakako treba uzeti u obzir još bosansko-hercegovačku, crnogorsku, a možda i vojvodansku. Činioci koji kod nas vode jezičnom opredjeljivanju unutar zajedničkog standardnog okvira pre- više su složeni, a da bi dopustili čistu dvojnju polarizaciju. Beogradska i zagre- bačka varijanta imaju doduše poseban položaj utoliko što u drugima nema ničega što se ne susreće bar u jednoj od njih. To znači da postoji hijerarhija varijanata, u kojoj zapadna (hrvatska) i istočna (srpska) zauzimaju poseban položaj, ali se zato druge ne smiju zanemariti, pa i njih treba temeljito pro- učavati.

Pri normiranju valja uzimati u obzir varijante i pitanja treba, gdje je to potrebno, rješavati za svaku posebno, ali to ne znači da se njegujući jednu varijantu smijemo dezinteresirati za druge. Svim svojim varijantama usprkos naš je književni jezik jedan i što se s njim dešava na bilo kojem njegovu području važno je za sve koji se njime služe. U našoj su mnogonacionalnoj državi dodiri među pripadnicima raznih varijanata česti i dugotrajni i go- vorne navike jednih nužno djeluju na druge. Normiranje književnoga jezika mora se stoga vršiti za čitavo jezično područje priznajući dakako, i to bri- žljivo priznajući osobitosti pojedinih varijanata. *Nikakvi se zaključci o nor- mama hrvatskosrpskoga književnog jezika ne smiju donositi bez sudjelovanja i pristanka kvalificiranih predstavnika sviju sredina koje njeguju njegove varijante.* Taj je književni jezik zajednička baština i ni jedna zajednička sredina ne može njome sama upravljati. To je ujedno najveći zalog da ćemo, poštujući varijante nastale u prošlosti i ukorijenjene u sadašnjosti, postići i očuvati najveći stvarno mogući stupanj jedinstva.⁶

Kad referentica kaže da za književni jezik danas više nisu mjerodavni nepismeni ljudi, nego reprezentativni prosjek obrazovanoga stanovništva, onda je to prihvatljivo samo ako se time misli reći da su podaci kako obra- zovani ostvaruju norme književnoga jezika za daljnji posao oko normiranja najzanimljiviji i najvažniji. Nikako se to međutim ne može prihvatiti ako znači da se norme književnoga jezika imaju izvoditi iz govornih navika reprezentativnog prosjeka obrazovanih ljudi neke sredine s osobitim društve- nim prestižem. Time se obrazovani gradski ljudi stavljaju na mjesto dobrih nepokvarenih štokavaca iz vremena kad se suvremeni naš književni jezik još stvarao. Standardnom je jeziku međutim nužno potrebna dalekosežna auto- nomija i on se stoga ne smije neposredno izvoditi iz jezičnih navika koje sredine, ma kako reprezentativna ona bila. Približiti se ostvarenju takvih odnosa mogu samo oni narodi kojih je književni jezik nastao dugotrajnim i neometanim razvojem i kod kojih su prestižni odnosi jednoznačni i neprije- porni. Jasno je da u primjeru hrvatskosrpskoga standardnog jezika svega toga

⁶ Usp. Stjepan Babić, Uklanjanje hrvatsko-srpskih jezičnih razlika, *Jezik*, XI, 65-71.

nema. Norme književnoga jezika izvode se iz njegove prvobitne kodifikacije, a i ubuduće bi se imale izvoditi samo u skladu s njome, autonomno od govornih navika.⁷ Jezične navike, osobito one gradskoga stanovništva i obrazovanih ljudi djeluju naravno na njih, ali i norme, ako treba da vrše svoju funkciju, moraju stalno djelovati na jezične navike. Obrazovano gradsko stanovništvo ne može postati mjerom književnoga jezika, jer su ta mjera ustaljene i definirane norme koje omogućuju ujednačeno sporazumijevanje u prostoru i vremenu. Za lingvistu je mjerodavno kako postojeće norme funkcioniraju među obrazovanim ljudima koji se književnim jezikom najviše služe, a ne neposredno njihove jezične navike. Stav referentice u tom pitanju nije jasan pa je bilo potrebno dati ova dodatna objašnjenja. Ako njezino mišljenje da za normiranje književnoga jezika treba da budu mjerodavni obrazovani ljudi treba tako shvatiti, onda je ono potpuno prihvatljivo i vrlo ispravno.

Referentičina radost nad nestajanjem dijalekata izaziva nelagodu. Razumljiva je ona samo kao radost nad postignutom urbanizacijom, nad time što se položaj dijalekata u nas izjednačuje s njihovim položajem na onim područjima koja imaju punoga udjela u svim oblicima suvremenoga života. Da li je to baš nestajanje, pokazat će daljnji razvoj. Svijet bez dijalekata nemila je perspektiva, sve ako je to i nužna cijena za uključivanje u suvremeni život.

U svojem kratkom referatu Milka Ivić zalazi u vrlo složena i dalekosežna pitanja. Trebalo je hrabrosti da se u tako sažetu obliku pred ovaj skup iznesu pogledi koji odudaraju od tradicionalnih shvaćanja i napuštaju mnoge emotivno duboke ukorijenjene vrednote. Moramo referentici biti osobito zahvalni što je odlučno zauzela takve stavove koji jedini mogu biti ishodište za ispravno razumijevanje složenih i često zamršenih problema norme našega književnog jezika.

VUKOV I NAŠ DANAŠNJI KNJIŽEVNI JEZIK¹

Stjepan Babić

Prof. Milka Ivić pisala je svoj referat s osnovnom mišlju da je potrebno reformirati, osuvremeniti norme književnog jezika, a manje je mislila da treba reformirati današnji književni jezik. Ali ona svoju osnovnu misao nije dovoljno jasno izložila, a često je i neke pojedinosti iznijela u takvim tvrdnjama kojima su i za dobre poznavaoce suvremene lingvistike potrebna

⁷ Usp. Dalibor Brozović, *Prodor u naš ortoepski standard*, Jezik, XI, 144-153, osobito 149.

¹ Zbog ograničenja izlaganja u diskusiji na pet minuta glavne su misli na kongresu iznesene u obliku teza, a ovdje su nešto opširnije obrazložene.